

УДК 371:377.147.1:658.311.03
ББК 74.00я73

О.В. Аніщенко
м. Київ, Україна

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Нагальність підвищення ефективності навчання, забезпечення здоров'язберігаючого простору закладів освіти, створення сприятливих умов для навчальної і викладацької праці, раціональне використання навчального й позанавчального часу, необхідність різнобічного розвитку особистості актуалізують проблему наукової організації праці (НОП) учнів і педагогів. Вищезазначене зумовлює необхідність запровадження інтегративного підходу, що передбачає врахування результатів комплексних досліджень у різних галузях науки з метою оптимізації організаційної, педагогічної, психологічної, санітарно-гігієнічної, економічної та інших складових навчально-виховного процесу в загальноосвітній і професійній школах.

Пропонуємо більш детально розглянути проблему НОП суб'єктів навчально-виховного процесу у контексті взаємодії педагогічних наук.

Для нашого наукового пошуку значний інтерес передусім становлять праці:

- з проблем НОП у загальноосвітніх школах (Р. Асадова, Н. Ільшова, Л. Колесников, В. Паламарчук, І. Раченко, А. Сайко, М. Черпінський, Г. Юрчишина);
- щодо НОП у галузі професійної освіти (О. Гастев, О. Іншин, М. Пітіурішвілі);
- з питань оптимізації навчального процесу (Ю. Бабанський, О. Гітман, Н. Шмельова, І. Семенко);
- з педагогічних проблем реалізації здоров'язберігаючих педагогічних технологій, забезпечення сприятливого фітоклімату навчальних приміщень (М. Бротман, М. Комісарик, Н. Недоспасова, Л. Соломенко) та ін.

У аналізованих працях, авторами яких є вітчизняні й зарубіжні вчені, наукова організація праці суб'єктів навчально-виховного процесу в контексті взаємодії педагогічних наук не розглядається, що й зумовило вибір тематичного спектру нашої публікації.

Слід наголосити, що НОП як наукова категорія використовується у різних галузях науки і практики. Заслуговує на увагу твердження про те, що НОП є елементом HR (human resource), що зокрема передбачає створення максимально ефективних умов для підвищення продуктивності й ефективності суб'єктів будь-якої праці.

За нашим переконанням НОП являє собою комплексне поняття, яке слід розглядати у контексті врахування результатів досліджень у різних наукових галузях. Так, уже наприкінці 70-х років О. Титов НОП учнів тлумачив як категорію, що характеризується принаймні трьома факторами: технічним, організаційним і трудовим. Технічний фактор він пов'язував із використанням техніки, пристосувань, що зменшують витрати «мускульної енергії», заміною робочих операцій механізованими. Організаційний чинник, на його думку, уособлював раціональне поєднання усіх елементів робочих місць та оснащення їх усім необхідним, своєчасну підготовку до роботи, визначення найкоротших маршрутів пересування. Трудовий фактор передбачав максимальну економію рухів, ритмічність у роботі, усунення «незручних» поз у ході виконання робіт.

Вивчення літературних джерел свідчить, що у сучасних педагогічних публікаціях поняття НОП суб'єктів навчально-виховного процесу з позицій інтегративного підходу не розглядається. З огляду на вищезазначене особливий інтерес становить науковий доробок академіка С. Батишева щодо змісту роботи з наукової організації праці. Зокрема, науковець виокремив педагогічний, психофізіологічний та інженерно-економічний аспекти НОП [10, с. 132-134].

Ґрунтуючись на аналізі дослідницьких матеріалів, виходячи із сучасного стану розвитку гуманітарних, медико-біологічних, технічних та інших наук, наявності значної кількості новітніх наук, що виникли як суміжні на перетині декількох наукових галузей, вважаємо за доцільне умовно виокремити 7 аспектів НОП учнів і педагогів, а саме: педагогічний, психологічний, фізіологічний, соціальний, економічний, організаційно-управлінський, просторово-предметний [2, с. 46-50].

Результати здійсненого дослідження дають підстави для висновку, що *педагогічний аспект* НОП доречно розглядати як взаємодію дидактичної і виховної складових (див. рис. 1). Ще у 1903 р. І. Андреєвський – директор Глухівського учительського інституту, слушно зауважив, що якщо наука є виключно теоретичною, то вона «позбавлена будь-якого виховного значення; вона спрямовує лише на процес взаємодії і розвитку явищ, але не дає нам ніяких норм для практичної діяльності» [1, с. 124].

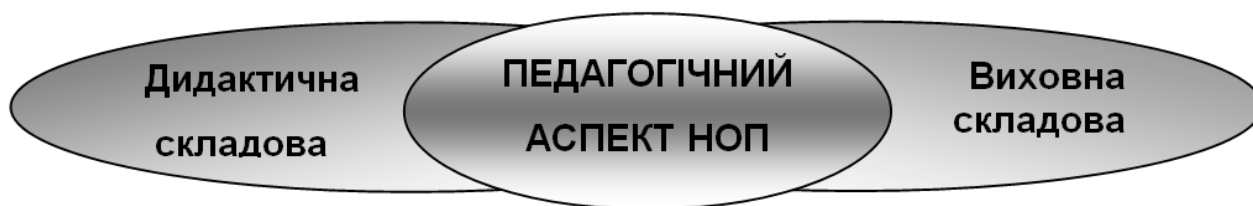

Рис. 1. Педагогічний аспект НОП суб'єктів навчально-виховного процесу

Отже, сутність дидактичної складової НОП ми передусім вбачаємо в єдності таких заходів: обґрунтуванні змісту освіти на основі комплексного підходу, доборі раціональних методів і форм організації навчання й контролю, розробці належного навчально-методичного забезпечення. Також йдеться про аналіз знань, умінь і навичок учнів, виконання ними навчальних планів і програм. Це зумовлює ефективність педагогічного процесу за умови врахування реальних навчальних і фізичних можливостей учнів, раціонального використання часового, а також психофізіологічних, фінансових, трудових і матеріальних ресурсів, естетизації середовища закладів освіти. Саме естетизація простору навчального закладу будь-якого типу сприяє розвитку естетичної свідомості особистості, гармонізації емоційно-ціннісного ставлення до оточуючих, уважності, формуванню художнього смаку та ін.

Як відомо, педагогічні чинники за умови врахування психофізіологічних та інших факторів уможливають методично правильну побудову навчальних програм. Насамперед йдеться про відповідність їхнього змісту, структури принципам навчання з метою найбільш доцільного планування навчального процесу й керівництва ним, а також реалізації оптимальних форм і методів професійної підготовки. З метою обґрунтування дидактичної структури НОП учнів у контексті розробки навчальних програм для професійної школи необхідно враховувати особливості учнівського контингенту й рівень його підготовки (теоретичної, загальноосвітньої, професійної) до навчально-виробничої діяльності, психофізіологічні й педагогічні вимоги до формування професійних знань, умінь і навичок учнів, можливості навчально-виробничої, матеріально-технічної бази навчального закладу.

Виховний компонент НОП суб'єктів педагогічної діяльності насамперед передбачає формування культури навчальної і педагогічної праці, у контексті яких особливого значення набувають вміння, навички щодо раціонального планування, організації та обліку своєї праці й діяльності колег, вміння злагоджено працювати у команді, а також відповідальність за доручену справу, дотримання встановленого порядку й трудової дисципліни, сумлінність, самодисципліна, гуманне ставлення до колег, творчий підхід до справи, культура мислення. Вищезазначене актуалізує доречність висловлених професором Тадеушем В. Новацьким міркувань щодо виховних цінностей ручної праці [7, с. 91, 93], які, на нашу думку, можуть розглядатися у контексті проблематики НОП. Учений наголошує на необхідності розвитку

низки позитивних рис, серед яких – працьовитість, витривалість, подолання труднощів, пунктуальність, заощадження витрат, відповідальність за результати праці, оцінювання якості роботи, здатність системно аналізувати реальність, а також толерантність, навички співпраці.

Важливого значення набуває те, що виховна складова НОП педагога сприяє уникненню перевантажень, подоланню стресових ситуацій, попередженню «професійного вигорання» шляхом використання психотехнічних засобів і внутрішньоособистісних ресурсів / прийомів самовпливу.

Слід акцентувати увагу на тому, що багатоаспектність педагогічної взаємодії зумовлює її вивчення різними науками. Кожен із аспектів перебуває на перетині педагогічної й інших різновидів соціальної дійсності. Зокрема, педагогічні науки досліджують педагогічну дійсність за окремими видами її систем і підсистем у трьох аспектах – загальнопедагогічному, історико-педагогічному, порівняльно-педагогічному. У свою чергу, кожному із зазначених аспектів властиві 3 підаспекти [9, с. 11]: виховний, навчальний, організаційно-управлінський.

Таким чином, на формування теоретико-методологічних засад НОП учнів і педагогів загальноосвітньої і професійної школи істотним чином впливають результати досліджень у педагогічних науках.

У контексті *загальної педагогіки* насамперед йдеться про оптимальне моделювання педагогічного процесу і конкретних організаційних форм навчання, а також про дотримання психолого-педагогічних принципів, пріоритетність здоров'язберігаючої педагогіки. Сутність цієї педагогіки виражається у готовності та здатності навчального закладу забезпечити високий рівень освітньої діяльності без шкідливого впливу на здоров'я учнів [8, с. 51]. Звідси випливає актуальне завдання загальноосвітньої і професійної школи – виховати потребу у дотриманні здорового способу життя, навчити учнів використовувати сучасні технології збереження й зміцнення здоров'я.

Виходячи з основних принципів *дидактики* як розділу педагогіки, актуалізується необхідність поєднання різних видів діяльності, використання інтерактивних технологій навчання. Емоційно врівноважена поведінка педагога, майстра виробничого навчання, обґрунтоване використання ними різних методів і засобів навчання сприяють кращому засвоєнню знань і зменшенню втомлюваності учнів. За таких умов забезпечується повноцінне функціонування як слухового, так і зорового аналізаторів, вдається зберегти стійкий інтерес учнів до навчання, подолати монотонність праці.

Вищезазначене актуалізує проблему формування культури розумової праці учнів, а також мотивації раціональної організації навчальної праці й відпочинку, формування вмінь і навичок планування навчальної і позанавчальної діяльності, організації їхніх робочих місць.

Результати наукових пошуків з *педагогіки праці* присвячені дослідженню впливу праці на людину, а також на професійну підготовку і виховання майбутніх спеціалістів. За Н. Ничкало, педагогіка праці тісно пов'язана зокрема з психологією, медициною, філософією й фізіологією праці, економікою, менеджментом, ергономікою, антропологією, політичними науками. У контексті НОП цей напрям охоплює зміст і форми виховання людини «за допомогою роботи і для роботи», мотивацію трудової діяльності, що в кінцевому результаті створює підґрунтя для забезпечення сприятливих умов праці (за Е. Щепаніком).

Наприкінці 70-х років ХХ ст. С. Батишев констатував, що «педагогіка і психологія вивчають переважно питання дошкільного й шкільного навчання й виховання, а подальший життєвий шлях людини – навчання професії, виховання у виробничих колективах – залишається поза увагою науки» [3, с. 186]. У зв'язку з цим цілком логічним є виникнення *професійної педагогіки*, яка формується на результатах досягнень соціології, педагогіки, психології, економіки й вивчає досвід підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, а також виховної роботи у професійній школі й на виробництві. Дослідження з професійної педагогіки

дозволяють визначати ефективні форми і методи навчально-виховної роботи у ПТНЗ, а також принципи, методи і способи управління професійно-педагогічними системами, здійснювати моніторинг професійно-освітнього процесу і професійного розвитку учнів.

Теорія НОП учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів набуває більшого теоретичного й практичного значення за умови використання результатів досліджень з *порівняльної педагогіки*. Вона дозволяє вивчати досвід зарубіжних країн з метою адаптації та подальшого запровадження раціональних ідей у практику вітчизняних освітніх інституцій (наприклад, раціональну організацію навчальної діяльності учнів у зарубіжних закладах професійної освіти, теоретико-методологічні проблеми НОП суб'єктів педагогічної діяльності в умовах використання інформаційних технологій у різних країнах, досвід гендерно орієнтованого навчання та ін.).

Педагогічна праксеологія як один із напрямів сучасної педагогіки дозволяє підвищити ефективність процесу формування знань, умінь, навичок та якості освіти в цілому. Її предметом є закономірності та умови, за яких можна досягти запланованих результатів праці унаслідок організації раціональної, цілеспрямованої активності учня, педагога у педагогічній діяльності. У межах цієї науки здійснюється вивчення різних трудових операцій, умінь і навичок із подальшим виявленням їхньої структури і розробкою відповідних рекомендацій. Виходячи із завдань педагогічної праксеології і загальнопедагогічного розуміння навчально-виховного процесу, успішність навчання зокрема залежить від урахування індивідуальних особливостей учнівського контингенту та викладачів, умов навчання, специфіка яких передусім визначається змістом навчальних дисциплін, відповідним матеріально-технічним забезпеченням.

Оскільки мета *педагогічної валеології* – формування й збереження здоров'я людини, плекання культури здоров'я у педагогічних системах, для формування наукових засад організації праці учнів особливе значення мають результати досліджень у галузі *валеології юності*. Проте, на жаль, цей напрям майже не розробляється. Водночас дошкільна та шкільна валеологія розвивається досить швидкими темпами [6, с. 17]. За В. Сухомлинським, «без знання здоров'я дитини неможливе правильне виховання». У зв'язку з цим принагідно зазначити, що, наприклад, у деяких загальноосвітніх закладах Російської Федерації передбачено посаду заступника директора з оздоровчої роботи. В окремих школах функціонують оздоровчо-профілактичні, психолого-діагностичні, медико-корекційні центри з тренажерними залами, фізіотерапевтичними кабінетами, водолікуванням, аеротерапією, залами лікувальної фізичної культури. Їх використання сприяє створенню умов, які гарантують охорону й зміцнення здоров'я суб'єктів педагогічної взаємодії тощо.

Самостійним напрямом педагогічної науки і практики є *лікувальна педагогіка*, спрямована на інтеграцію психотерапії з педагогікою. Видатний учений, педагог, лікар, громадський діяч В. Кащенко лікувальну педагогіку розглядав як особливу дисципліну, що виникла на перетині медицини, педагогіки, психології та ін. За нашим переконанням, у контексті НОП доречно використовувати розроблену в межах лікувальної педагогіки систему оптимізації процесів навчання, виховання, оздоровлення учнів і профілактики дидактогенних неврозів [5, с. 20], пов'язаних із негативними чинниками організації навчально-виховного процесу.

Педагогічна етика як розділ етичної науки, галузь професійної етики вивчає елементи суспільної моралі в умовах педагогічного процесу й відображає особливості функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, різнобічні аспекти моральної діяльності педагога [4, с. 37]. У контексті НОП дотримання правил педагогічної етики вчителями сприяє поновленню адаптаційних ресурсів і можливостей учнів, формуванню їхньої адекватної самооцінки, сприятливого мікроклімату у колективі.

В Україні актуалізувалася нагальність розробки нових підходів до конструювання й реалізації педагогічного процесу у закладах освіти різних типів. У зв'язку з цим у сучасній

педагогічній літературі поступово набуває поширення дефініція «гендерно орієнтована педагогіка», яка вибудовується з урахуванням специфіки впливу на розвиток хлопців і дівчат усіх чинників навчально-виховного процесу (змісту, методів навчання, організації шкільного життя, спілкування, традицій, культури тощо), здатна «компенсувати» дефіцит виховання дітей у школі й може спрямовувати його у контексті розв'язання значимих для сучасного суспільства соціальних задач.

У контексті НОП педагога важливого значення набувають уміння використовувати технічні засоби навчання, навички планування навчально-виховного процесу, що забезпечує умови для його раціональної організації, своєчасного й повного виконання навчальних планів і програм, ґрунтовної підготовки педагогічного персоналу до кожного заняття. Також винятково важливу роль відіграє оптимальне поурочне планування, яке здійснюється вчителем-предметником, і виховних заходів – класним керівником. У закладах профтехосвіти йдеться про підготовку планів виробничого навчання групи на місяць, графіків виробничого навчання й навчально-технологічної документації, вчителями і майстрами – планування навчальних занять.

Таким чином, педагогічний аспект наукової організації праці учнів і педагогів охарактеризовано як взаємодію дидактичної й виховної складових у контексті впровадження економічних, раціональних методів і форм організації навчання, викладання, виховання певних рис особистості, що сприяє економії і раціональному використанню часу, психофізіологічних та інших ресурсів. Водночас результативність заходів із НОП передусім залежить від дії внутрішніх стимулів і мотивів навчально-виховної діяльності, доцільності, своєчасності й інтенсивності зовнішніх (суспільних, педагогічних, моральних, матеріальних та ін.) чинників. Ефективність педагогічного впливу залежить від інтенсивності зворотних зв'язків між вихованцем і педагогом; обґрунтованості й характеру індивідуально орієнтованих впливів на учнів.

Ми вбачаємо значну продуктивність психолого-педагогічних, порівняльних досліджень у подальшій інтеграції результатів різних наук, що досліджують багатоаспектність НОП у закладах освіти.

Література:

1. Андреевский И.Е. Научные основы педагогики / И.Е. Андреевский. – К. : Тип. И.И. Чоколова, 1903. – 135 с.
2. Аніщенко О.В. Проблема наукової організації праці в історії розвитку педагогічної науки і практики в Україні (кінець XIX – XX століття) : [монографія] / О.В. Аніщенко ; наук. ред. Н.Г. Ничкало. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2008. – 355 с.
3. Батышев С.Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих высокой квалификации / С.Я. Батышев. – М. : Педагогика, 1979. – 224 с.
4. Васянович Г.П. Педагогічна етика : Навч.-метод. посіб. / Г.П. Васянович. – Л. : Норма, 2005. – 344 с.
5. Дубровский А. Очерки лечебной педагогики : учебно-методич. пособ. / А. Дубровский, Л. Фурсенко. – Одесса : АстроПринт, 1999. – 200 с.
6. Дыхан Л.Б. Педагогическая валеология: Учеб. пособие / Л.Б. Дыхан, В.С. Кукушкин, А.Г. Трушкин / Под. ред. В.С. Кукушкина. – М.; Ростов н / Д: ИКЦ «МарТ», 2005. – 528 с.
7. Новацький Т.В. Рука, що творить / Тадеуш В. Новацький / Пер. з польськ. Ю. Родик, Ю. Салати ; [наук. ред. Нелля Ничкало]. – Львів : Літопис, 2007. – 104 с.
8. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / Н.К. Смирнов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : АРКТИ, 2006. – 320 с.
9. Черпинский Н.В. Организационно-управленческий аспект педагогической действительности как предмет школоведения : дисс. ... докт. пед. наук в форме научного доклада : 13.00.01 / Н.В. Черпинский. – К., 1989. – 48 с.
10. Энциклопедия профессионального образования. В 3 т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1999. – Т. 3 (Р-Я). – 488 с.

Автором обґрунтовано висновок про формування сучасної теорії наукової організації праці (НОП) суб'єктів навчально-виховного процесу як про результат взаємодії різних наук. Проаналізовано сутність НОП суб'єктів навчально-виховного процесу в контексті взаємодії педагогічних наук.

Ключові слова: наукова організація праці (НОП), учні, педагоги, педагогічні науки, міждисциплінарний підхід.

Автором обоснован вывод о формировании современной теории научной организации труда (НОТ) субъектов учебно-воспитательного процесса как о результате взаимодействия различных наук. Проанализирована сущность НОТ субъектов учебно-воспитательного процесса в контексте взаимодействия педагогических наук.

Ключевые слова: научная организация труда (НОП), ученики, педагоги, педагогические науки, междисциплинарный подход.

The author proves the formation of modern scientific labour management (SLM) assumptions in educational establishments of different types to be the result of cooperation of various branches of science. Essence of the SLM teachers» and students» scientific labour management is analysed in the context of co-operation of pedagogical sciences.

Keywords: scientific organization of labour (SLM), students, teachers, pedagogical sciences.

УДК 378
ББК 74.58

Ю.М. Козловський
м. Львів, Україна

МОДЕЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4] зазначено, що наукова діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Ідея спільного розвитку науки та вищої освіти, органічного використання науки як бази забезпечення високої якості вищої освіти присутня у всіх напрямках діяльності, оголошених у Болонській декларації [7]. Інтеграція науки й освіти має важливе значення, оскільки природним чином забезпечує трансформацію фундаментальної науки в освітній процес і практику. З'являється також «опосередкований зв'язок науки і бізнесу (через інноваційну інфраструктуру, яка зазвичай формується навколо університетів). Сполучною ланкою стають кадри, у тому числі студенти й аспіранти. Нарешті, доходи від освітньої діяльності вузів можуть бути одним із джерел фінансування фундаментальної науки, способом інвестування засобів, отриманих у вигляді плати за навчання, в наукові дослідження вузів» [3, с.20].

Нині у галузі вищої освіти гостро стоїть питання про навантаження науково-педагогічного працівника. Зазвичай, викладацька робота займає від половини до двох третіх всього навантаження, тоді як на організаційну, методичну та наукову роботу залишається лише третина всього часу. Це зумовлює формальне ставлення до наукової діяльності, що суттєво впливає як на наукові показники наукових працівників, так і навчального закладу загалом.

Одним із актуальних питань є швидкий розвиток математизації гуманітарних наук, зокрема педагогічних процесів. Аналіз стану проблеми показує, що науковці неодноразово зверталися до дослідження проблеми науково-дослідної діяльності вищого навчального закладу (С. Васильєва, П. Горкуненко, Л. Левченко, О. Мартиненко, О. Микитюк, Н. Пузирьова, В. Радул, Н. Уйсімбаєва, Н. Федорова, В. Степашко, К. Кольченко та ін.). Методологічні та теоретичні аспекти моделювання досліджували М. Якубовські, В. Вікторов, О. Мещанінов, В. Пікельна В. Прісняков, І. Новік, А. Уємов та ін.